

Vindkraft i Bordsjö

Arkeologisk utredning etapp 1, inför planerad
vindkraftspark inom Bordsjö 4:1 med flera, Askeryd
socken i Aneby kommun, Jönköpings län.

Vindkraft i Bordsjö

Arkeologisk utredning etapp 1, inför planerad vindkraftspark på Bordsjö 4:1 med flera, Askeryd socken i Aneby kommun, Jönköpings län.

Rapport, foto och ritningar: Ådel V. Franzén
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2015

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning.....	5
Metod.....	5
Topografi.....	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	5
Riksintressen	6
Resultat.....	11
Sammanfattning.....	11
Åtgärdsförslag.....	11
Administrativa uppgifter.....	14
Referenser.....	15
Tryckta källor.....	15
Arkiv.....	15
Kartunderlag.....	15

Inledning

Under maj och juni månader 2015 genomförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning, etapp 1, av planerat område för vindkraftspark inom fastigheterna Bordsjö 4:1, Kunhult 1:1, Kopparp 1:1, Hultarödje 1:1, Löversmålen 1:1 samt Smugefall 1:1. Utredningen gjordes på uppdrag av HS Kraft och Bordsjö Fideikomiss AB. Fält- och rapportansvarig var Ådel V. Franzén, kulturgeograf vid Jönköpings läns museum.

Det aktuella området omfattade en yta om ca 230 ha fördelade mellan 14 uppställningsplatser, nya vägdragningar samt ytor utmed befintliga vägar där breddning planeras. En yta om 12,5 ha som motsvarar en radie på 200 meter från uppställningsplats, har inventerats samt yta om ca 10 meter på varje sida om befintlig väg.

Målsättning

Syftet med den arkeologisk utredningen, etapp 1, är att fastställa förekomst av fornlämningar och kulturlämningar. Vissa fornlämningar, såsom spår efter bebyggelse i form av härdar och stolphål saknar markering ovan mark. Om ytor identifieras där fornlämningar utan synlig markering ovan mark kan antas finnas, görs en utredning, etapp 2, där matjorden avlägsnas för att kunna fastställa förekomst av fornlämning.

Metod

Den arkeologiska utredningen har föregåtts av en Kulturhistorisk förstudie. I denna analyserades relevant kart- och arkivmaterial, varför detta material endast kommer att utgöra referens i föreliggande arbete. Vidare beskrevs områdets topografi, kulturhistoriska sammanhang, byggnadshistoriska värden samt områdets nuvarande status (Vestbö-Franzén 2014).

Föreliggande rapport bygger därför helt på de fältinventeringar som gjorts inom ramen för utredningen, etapp 1. Fornlämningar och kulturhistoriska lämningar har mätts in med GPS och beskrivits enligt de regler som har framtagits av Riksantikvarieämbetet.

Topografi

Topografiska förutsättningar har beskrivits i Vestbö-Franzén 2014. Området domineras i dag av skogsmark med ett relativt stort inslag av sankmark och områden med storblockig morän.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Utredningsområdet är beläget i en trakt som under historisk tid framför allt har fungerat som utmark åt Bordsjö säteri och övriga ingående fastigheter. Lämningar efter torpet Kullen är belägna strax utanför förstudieområdet i norr vid Smugefall och lämningar efter torpet Røjstugan, Hultarödje och Furuskallen finns inom förstudieområdets norra del (Askeryd 19:1, 195:1, 204:1 samt 205:1). Lämningar efter torpet Möjefall finns inom områdets östra del, nära Bordsjö och slutligen finns lämningar efter Skogsholmen längst i söder (Askeryd 425, 167:1).

Torplämningarna är bara översiktligt beskrivna i FMIS, men består mestadels av någon husgrund, ibland med komplement av en jordkällare. Fossil åkermark i form av två små mindre röjningsröseområden finns inom förstudieområdet (Askeryd 403, 322) ett beläget i västra delen av Bordsjö's inägor enligt kartan från 1830 samt Askeryd 322, beläget i anslutning till torpet Hägevedens nutida åkermark. Det senare området speglar troligen odling under sen tid, medan Askeryd 403 kan ha medeltida ursprung.

Tre kolbottnar (Askeryd 398-400) är belägna inom förstudieområdets östra del, ca 800 meter väster om Bordsjö säteritomt. Samtliga är ca 10 meter stora och är omgivna av stybbgropar.

Askeryd 85 är en milstolpe i järn med ingjuten inskription:

CXIVJ 14MIL 1835. Milstolpen beskrivs som tämligen rostig när den besiktigades inför revideringsinventeringen vid 1980-talets slut.

Vid torpet Larstorp finns en minnessten som restes till minne över tre pestoffer för den pest som härjade i bygden år 1707:

1707 blev Lars Larssons hustru jämte två barn döde av pesten och av honom själv begravne.

Minnesstenen restes 5 januari 1960. Den fick ersätta ett tidigare minnesmärket av trä.

Vid Larstorp har en enkel skafhålsyxla hittats (Askeryd 157), men inga närmare uppgifter finns om fyndplats.

Askeryd 94:1 utgörs av *Plats med tradition* bestående av en göl med en skattsägen knuten till sig. I gölen ska enligt traditionen en skatt ligga gömd (FIGUR 1).

Riksintressen

Riksintresse för kulturmiljövården 83 A och B: Bordsjö säteri och Västorp

Strax öster om utredningsområdet finns Riksintresse för kulturmiljövården 83 A, Bordsjö säteri. Riksintressebeskrivningen betonar den väl sammanhållna bebyggelsemiljön med corps de logi i karolingisk stil från 1863, men byggd där den äldre säteribyggnaden stod, samt flygelbyggnader som troligen är av mycket äldre datum. Säteriet omges av park och allélandskap. Riksintresset består endast av en

begränsad yta kring säteritomten. I beskrivningen av riksintresset betonas också de många torp som låg under säteriet, men inga av dessa finns med inom riksintresseavgränsningen. Riksintresset är beläget utanför utredningsområdet, men det utgör ändå en viktig faktor om vi skall förstå områdets historiska kontext.

Riksintresse för kulturmiljövården, 83 B, Västorp, är beläget strax öster om förundersökningsområdets norra del. Västorp kom aldrig att laga skiftas varför byn till stora delar företer den radbykaraktär som byn hade vid tiden för storskiftet, dock kom en av gårdarna att flytta ut från bytomten. Vid 1600-talets mitt bestod byn av en

TABELL 1. Tabell över tidigare kända samt nypåträffade forn- och kulturlämningar (läses tillsammans med FIGUR 5 och 6). Förklaring till tabellen återfinns i slutet.

Objekt nr /Karta	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Ätgärdsförslag
Id 1	Fossil åkermark	Område med ca 10 röjningsrösen 3-4 meter i diameter och 0,1-0,5 meter höga av sentida ursprung. Röjningsrösen ligger i en sluttning och omges inte av odlingsmark. Området ligger i en terrängmässig kontext som motsäger odling. I området finns stenar med brottytor som visar att någon form för stentäkt funnits i området. Det är möjligt att rösena och deras skarpa och kantiga stenmaterial kan sättas i samband med detta.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Askeryds socken RAÄ 204:1	Lägenhetsbebyggelse	Plats för torpet Sjöstugan	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn om lämningen berörs
Id 2	Brott/Täkt	Inom en 2 meter stor yta finns lämningar efter stenbrottsverksamhet i form av lossbruten sten intill och ovanpå berg i dagen.	Ej FMIS	.
Id 3	Hägnad	Stenmur: 30 meter lång, 1,2 meter bred och 0,4-0,6 meter hög. Sentida, vällagd.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn,
Id 4	Fossil åkermark	Inom område finns ca 25 röjningsrösen, 2-6 meter i diameter och 0,2-0,6 meter höga. Sentida.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 5	Hägnad	Stenmur, stentipp, 40 meter lång, 1-3,5 meter bred och 0,5-0,9 meter hög. Mestadels sladdrigt upplagd	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 6	Hägnad	Stenmurar 1) väster om vägen: 34 meter lång, 1,3-1,7 meter bred och 0,7-0,9 meter hög. Skiftar mellan vällagd och sladdrig. 2) öster om vägen: 44 meter lång, 1,6 meter bred och 0,7 meter hög. Vällagd.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 7	Husgrund, sentida	Husgrund, 12 x 12 meter av 1,5 meter breda och 0,3-0,7 meter hög kallmurd mur. Överväxt med sly och nässlor.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 8	Fossil åkermark	Inom ett 200 x 50 meter stort område (N-S) finns ett välröjt område med ca 10 mycket stora röjningsrösen, upp till 12 meter i diameter och 1,5 meter höga. Sentida. Åkermarken var i bruk 1950.	Ej FMIS	
Id 9	Hägnad	Stenmur, ca 200 meter lång, 0,7 meter hög och 1,6-2 meter bred. Mycket vällagd med ca 3 meter breda uppehåll på två ställen. Belägen dikt intill väg.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 10	Övrig	Stentipp, oregelbunden, ca 10 meter stort och 0,6-2,5 meter hög. Sentida.	Ej FMIS	
Id 11	Övrig	Stentipp, oregelbunden, ca 10 meter stort och 0,6-2,5 meter högt. Sentida.	Ej FMIS	

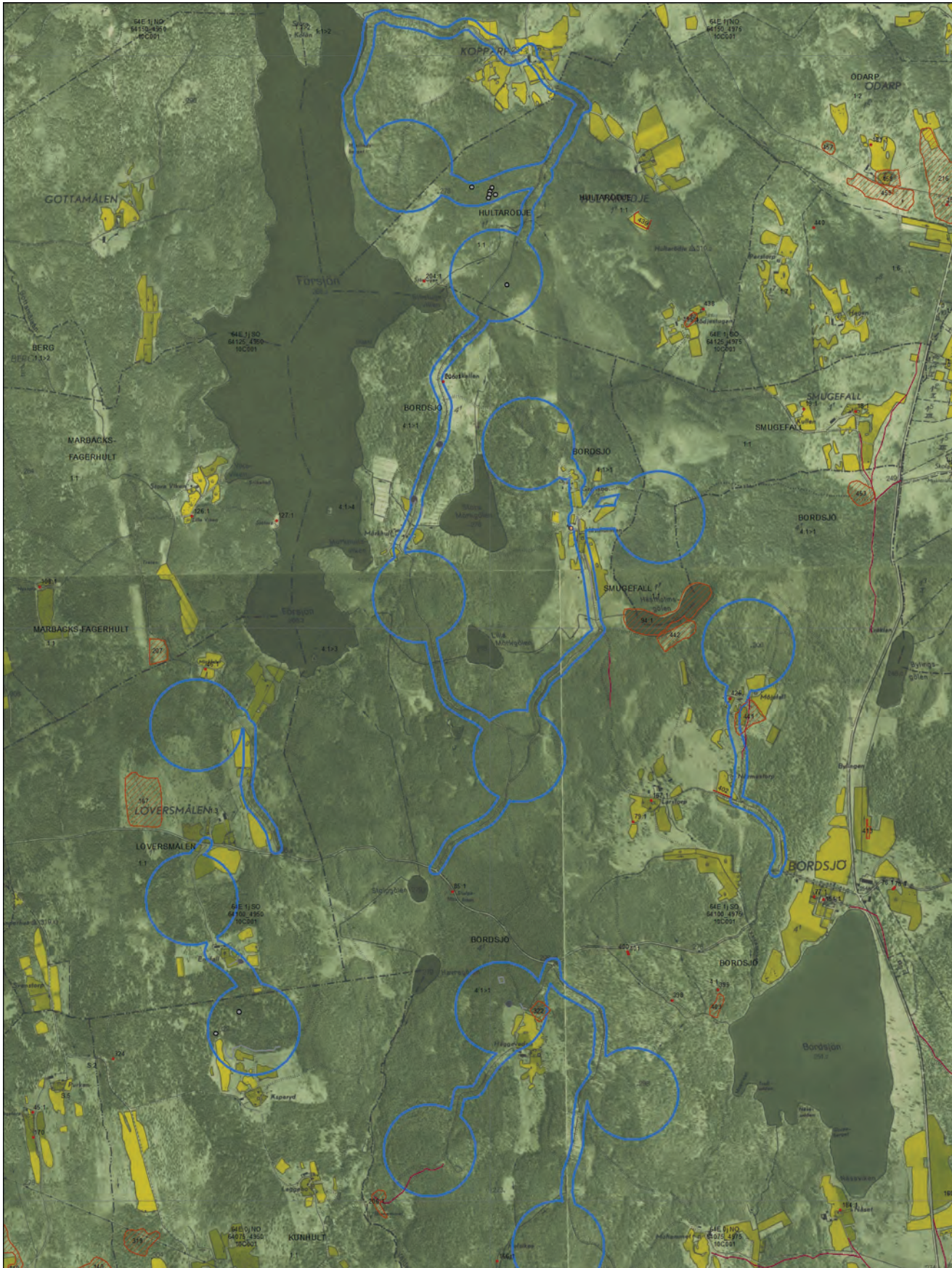
Objekt nr /Karta	Lämningsstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Åtgärdsförslag
Id 12	Hägnad	Stenmur, 31 meter lång, 0,3-1,2 meter hög och 2-3 meter bred. Sladdrigt lagt. Sentida.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 13	Hägnad	Stenmur, ca 30 meter lång, 0,4 meter hög och 1,5 meter bred. Tämligen vållagd och sentida. Öster om stenmuren finns röjningsrösen.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 14	Fossil åkermark	Inom en 400 x 160 meter stor yta (N-S) finns ca 25 röjningsrösen, 3,5-5 meter i diameter och 0,2-0,6 meter höga. Yngre och äldre karaktär blandat. I mitten av området finns ett sankare parti som delar området i två.	Fornlämning	Förundersökning
RAÄ 425	Lägenhetsbebyggelse	Torplämning, 8x6 meter stor (N-S), syll av 0,5-0,6 meter stora stenar, 0,2-0,7 meter höga. Spismurröse i NV, 2,5x2,5 meter stort, 0,5 meter högt, med sten och tegelrester. I grunden finns en del rester av tegelpannor. 10 meter SV om husgrunden är lämning efter jordkällare, 6x4 meter stor (Ö-V) och 1,15 m h. Öppning mot N. Lämningen skyltad med följande text "127 MÖJEFALL Askeryd 1966." Odlingssmark och bebyggelse fanns i området ca 1950.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
RAÄ 441	Fossil åkermark	Fossil åkermark inom en ca 110x100-135 meter stort yta (NV-SÖ), som utgörs av en sentida åkeryta, avgränsad av en 0,4 meter hög terrasskant. Åkerytan kantas av ett tiotal röjningsrösen, 4-5 meter i diameter, 0,4-0,6 meter höga, toppig form, samt stentippar 3-25 meter stora, 4-5 meter breda och intill 1,2 meter höga av 0,2-0,5 meter stora stenar. Omedelbart utanför åkerytan, bl.a. i S är ett 15-tal röjningsrösen av äldre karaktär. Dessa är 2-3 meter i diameter, 0,2-0,4 meter höga av 0,2-0,3 meter stora stenar, varav några är anlagda intill större stenblock. Den sentida åkerytan finns markerat på ekonomiska kartan 1954.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
RAÄ 402	Hägnad	Stenmur, ca 84 meter lång (VNV-ÖSÖ), 2-3,2 meter bred, 1,1 meter hög. Byggt i skalmursteknik med större stenar på utsidan och mindre inuti, 0,2-0,9 meter stora stenar. 3 meter bred öppning i murens mitt. Västra delen av stenmuren är mindre vållagd och delvis raserad. Ovanpå muren är ruttna stolpar efter hägnad. Norr därom är med gran igenplanterad sentida åkeryta. Se motsvarande ekonomiskt kartblad 1956.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
RAÄ 46:1	Lägenhetsbebyggelse	Lämning efter torpet Micklabo, bestående av en 7 x 5 meter stor husgrund med spismursröse. Åker i området på 1950-talet	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn om lämningen berörs
Id 15	Övrig	Stentipp, ca 30 meter i diameter och 1,4 meter hög	Ej FMIS	
Id 16	Hägnad	Stenmur, ca 43 meter lång, 3 meter bred och 1,0 meter hög. Vällagd bestående av röjningssten från sentida åker.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 17	Röjningsröse	Röjningsröse, 4 meter i diameter och 0,3 meter högt. Äldre karaktär	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 18	Röjningsröse	Röjningsröse, 3,5 meter i diameter och 0,3 meter högt. Äldre karaktär. Övermossad fyllning av 0,2-0,3 meter stora stenar.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 19	Hägnad	Gräns till fossil åker bestående av en 132 meter långt, och 0,3-1,0 meter djupt dike. Diket är sentida, ca 2 meter brett. På västra sidan finns en vall med jord och sten, ca 4 meter bred.	Ej FMIS	

Objekt nr /Karta	Lämningstyp	Beskrivning	Antikvarisk bedömning	Ätgärdsförslag
Id 20	Hägnad	Gräns till sentida fossil åker bestående av en ca 360 meter lång, 0,4-2 meter bred och 0,3-0,7 meter hög sentida stenmur. Muren omger ett område med röjningsrösen av sentida karaktär, 1-8 meter i diameter och 0,3-0,9 meter höga med fyllning av 0,2-0,4 meter stora stenar. På ekonomiska kartan från ca 1950 finns öppen mark och spridda åkerytor söder om stenmuren.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 21	Stenmur	Stenmur i kvadrat, 90 meter lång, 1,3 meter bred och 0,3-0,5 meter hög. Relativt vällagd, sentida.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 22	Övrig	Stentipp, oregelbunden. Troligen tillkommet i samband med granplantering.	Ej FMIS	
Id 23	Hägnad	Stenmur, 45 meter lång, 2,5-4 meter bred och 0,4-0,5 meter hög. Sentida /nutida	Ej FMIS	
RAÄ 322	Fossil åkermark	Röjningsröseområde, ca 70x70 meter stort (NO-SV) bestående av ca 15 röjningsrösen av yngre karaktär. Röjningsrösen är ca 5 meter i diameter och intill 1,2 meter höga av 0,2-0,6 meter stora stenar.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 24	Kolningsanläggning	Kolbotten, 12 meter i diameter och 0,8 meter hög. Mycket sot i jorden vid sondning.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn
Id 25	Kolningsanläggning	Kolbotten, 11 meter i diameter och 0,3 meter hög. Omgiven av oregelbundna stybbgropar, 1 meter breda och ca 0,25 meter djupa.	Övrig kulturhistorisk lämning	Hänsyn

Förklaringar

Antikvarisk bedömning

Fornlämning	Fornlämning är lämningar som vid registreringstillfället bedömts omfattas av skydd enligt Kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den från forna tider, att den tillkommit genom äldre tiders bruk och att den är varaktigt övergiven och kan antas ha tillkommit före 1850.
Övrig kulturhistorisk lämning	Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som enligt rådande praxis vid registreringstillfället inte utgör fornlämning men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Annan lagstiftning kan även vara rådande och ge lämningen ett skydd.
Bevakningsobjekt	Bevakningsobjekt, dvs det går inte att säkert avgöra om det är fornlämning, alternativt det är svårt att göra en besiktning/bedömning på grund av t.ex. tät vegetation (används endast i undantagsfall).
Uppgift om	Uppgift om fyndplats, torp etc, där fysiska spår inte kan ses på platsen.
Ej fastställd	Den antikvariska bedömningen har inte fastställts. Avser t ex boplatslägen där en arkeologisk utredning etapp 2 krävs för att fastställa om det är en fornlämning.

FIGUR 3. Så sent som kring 1950 var många av de små gårdarna och torpen i området i bruk. I dag finns torpens åkermark, stenmurar och husgrunder kvar som minnen. Flera av torpen har dock återuppbbyggs eller renoverats och används som uthyrningsstugor. Landskapet kring torpet hålls öppet och ger ett tilltalande intryck i den annars monotona granskogen.

gård som sen genom hemmansklyvning resulterade i de fyra gårdar som låg på rad vid storskiftet år 1804. Riksintresset omfattar endast bytomten.

Resultat

Områdets markanta utmarkskaraktär speglas i fornlämningsbilden. Flera områden med lämningar efter de många torpens odlingar har dock kunnat beläggas, men dessa torp var fortfarande i bruk kring år 1950, detta gäller t.ex Gransbo och Hästholmen belägna inom och mellan uppställningsplatserna 3 och 4, Mörkhult, strax norr om uppställningsplats 5, Möjefall inom uppställningsplats 8, Enefall mellan uppställningsplats 9 och 10, Äsperyd vid uppställningsplats 10, Häggeveden vid uppställningsplats 11 samt Löversmålen vid uppställningsplats 9 (FIGUR 5 och 6).

Vad gäller Gransbo, Hästholmen, Mörkhult, Möjefall och Enefall finns dessa enheter fortfarande bebyggda och är omgivna av en mindre öppen yta, även om inget jordbruk bedrivs på platserna. Till dessa tidigare torpställen, i dag sommarstugor, kan de registrerade stenmurarna och stentipparna samt de flesta röjningsrösen knytas. Häggeveden, Löversmålen och Äsperyd utgör befintliga gårdar.

Mellan uppställningsområde 1 och 2 finns ett område med röjningsrösen (Id 1). Dessa har dock knappast tillkommit för röjning av odlingsmark eftersom de ligger i en sluttning utan röjd mark upp mot berg i dagen. I området finns spår efter stenbrytning där berg går i dagen och det är möjligt att rösena har tillkommit i samband med att sten har brutits på platsen. Rösena ger ett sentida intryck och har bedömts som övrig kulturhistoriska lämning.

Ett område med röjningsrösen är av äldre karaktär och är beläget inom uppställningsplats 6 (Id 14). Detta område har föreslagits som fornlämning.

I samband med den tidigare kulturhistoriska förstudien 2014 framkom två kolbottnar (Id 24 och 25) strax norr om uppställningsplats 7. Dessa har bedömts som övrig kulturhistorisk lämning.

Sammanfattning

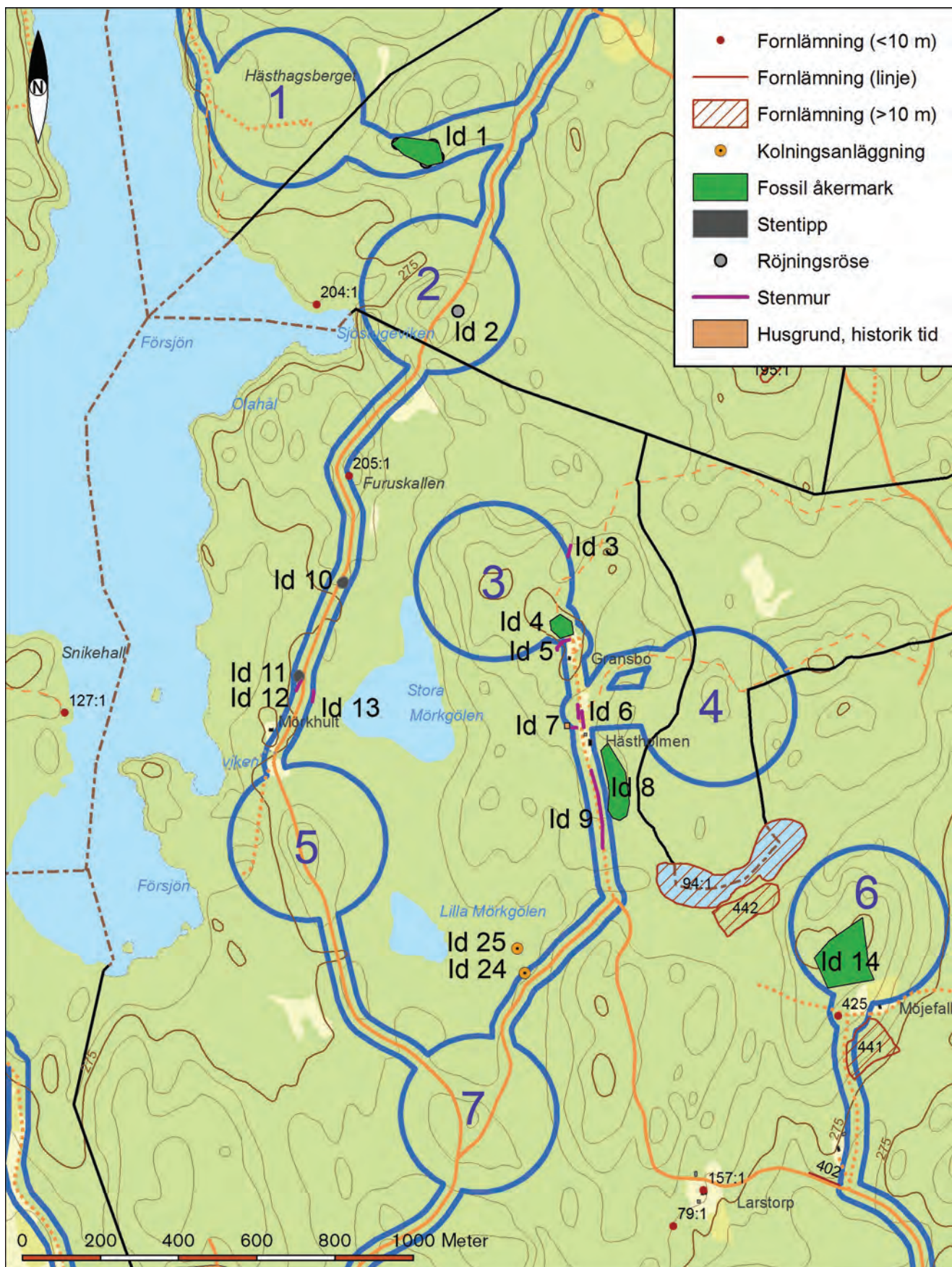
Sammanfattningsvis kan konstateras att områdets utmarksprägel speglas i fornlämningsbilden. Nyupptäckta lämningar består framför allt av stenmurar, sentida fossil åkermark, enstaka röjningsrösen och kolbottnar. De flesta av de torp som fanns i området på kartorna från 1800-talets förra hälft var fortfarande i bruk kring 1950 och finns i dag kvar som uthyrningsstugor och sommarstugor. Den enda fornlämning som finns i området är Id 14, ett område med röjningsrösen.

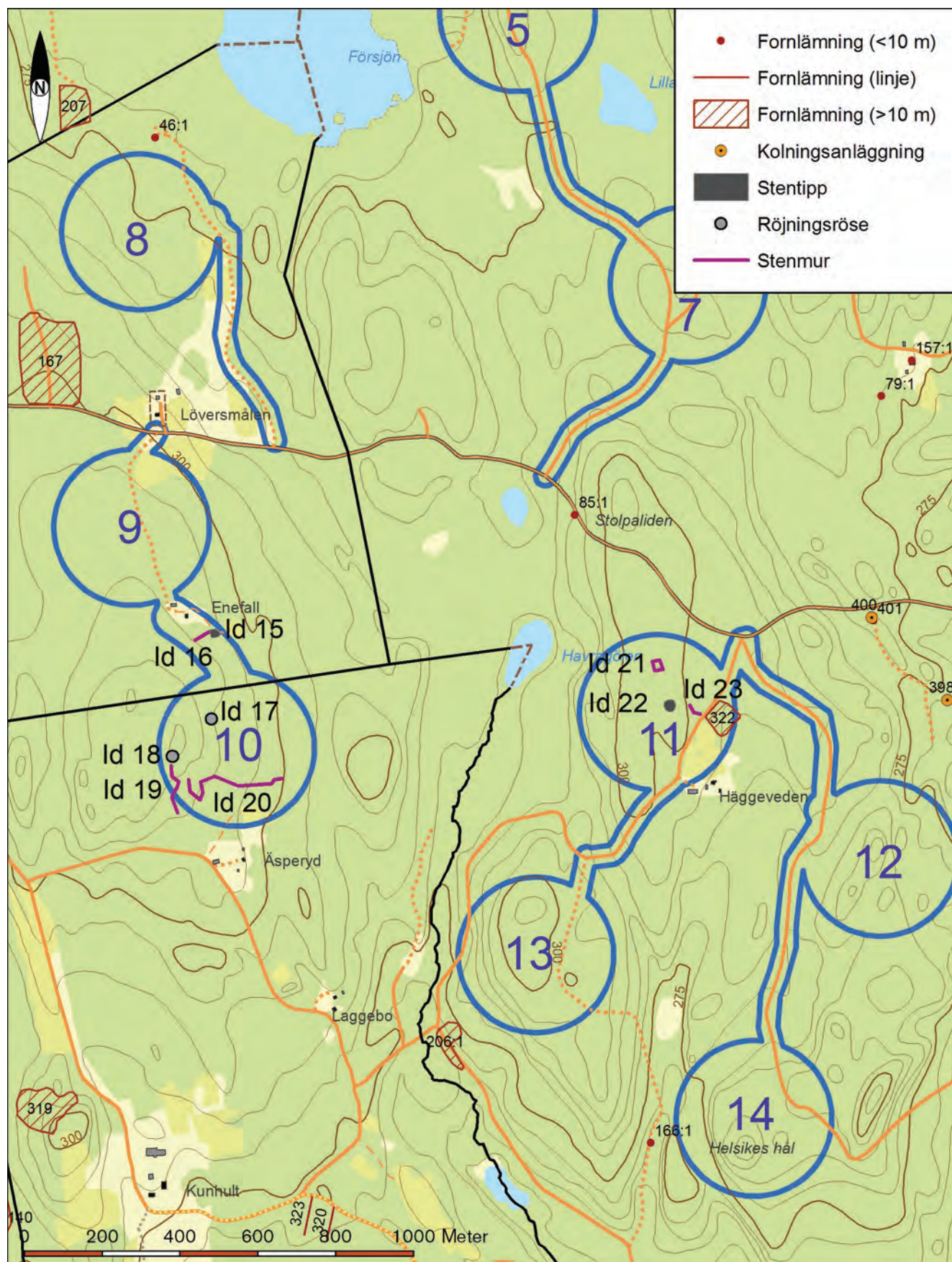
FIGUR 2. Röjningsröse inom Id 1. Den stora mängden sten kring röset gör det mindre troligt att röset tillkommit genom röjning för åker.

FIGUR 4. Röjningsröse vid torpet Hästholmen. Åkermarken där röset är beläget var i bruk fram till senast 1950.

FIGUR 5. Tidigare kända och nyupptäckta fornlämningar och övriga lämningar inom utredningsområdets norra del. . Uppställningsplatserna har numererats med blått medan Id-nummer avser nyupptäckta lämningar. Skala 1:10 000. Utdrag ur den ekonomisk kartans blad 7F 3a, 7F 3j, 7E 3i, 7F 2a, 7E 2j, 7E 2i.

FIGUR 6. Tidigare kända och nyupptäckta fornlämningar och övriga lämningar inom utredningsområdets södra del. Uppställningsplatserna har numererats med blått medan Id-nummer avser nyupptäckta lämningar. Skala 1:10 000. Utdrag ur den ekonomisk kartans blad 7F 3a, 7F 3j, 7E 3i, 7F 2a, 7E 2j, 7E 2i.

Åtgärdsförslag

Länsmuseet förslår arkeologisk förundersökning av Id 14, ett område med fossil åkermark.

Länsmuseet har samrått med Länsstyrelsen angående åtgärdsförslagen.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	431-7909-2014
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2015-03-17
Jönköpings läns museums dnr:	330/2014
Beställare:	HS Kraft
Rapportansvarig:	Ådel V. Franzén
Fältansvarig:	Ådel V. Franzén
Fältarbets tid:	2015-05-15–2015-06-11
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Aneby kommun
Socken:	Askeryd socken
Fastighetsbeteckning:	Bordsjö 4:1, Kunhult 1:1, Kopparp 1:1, Hultarödje 1:1, Löversmålen 1:1 samt Smugefall 1:1.
Belägenhet:	Ekonomiska kartans bland: 7F 3a, 7F 3j, 7E 3i, 7F 2a, 7E 2j, 7E 2i.
.....	Terrängkartans blad: t64_4_01hk
Koordinater:	N: 497015/6415158
.....	Ö: 498812/6411538
.....	S: 497783/6409589
.....	V: 495999/6411329
Koordinatsystem:	Sweref 99 TM
Undersökningsyta:	Ca 230 ha
Tidigare undersökningar:	”Vindkraft vid Bordsjö. Kultur-historisk förstudie inför planerad vindkraftspark inom fastigheten Bordsjö 4:1 med flera, Askeryds socken i Aneby kommun”. JLM, arkeologisk rapport 2014:21.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

Vetbö-Franzén, Ådel, 2014: Vindkraft vid Bordsjö. Kulturhistorisk förstudie inför planerad vindkraftspark inom fastigheten Bordsjö 4:1 med flera, Askeryds socken i Aneby kommun. JLM, arkeologisk rapport 2014:21.

Arkiv

RAÄ:s fornminnesregister FMIS

Kartunderlag

Ekonomiska kartans blad: 7F 3a, 7F 3j, 7E 3i, 7F 2a, 7E 2j, 7E 2i.

Terrängkartans blad: t64_4_01hk.

Inom planeringsområdet för Bordsjö vindkraftspark finns framför allt lämningar efter sentida torpmiljöer i form av stenmurar och åker som var i bruk in på 1900-talet. Ett område med fossil åkermark av äldre karaktär har identifierats. Utredningsområdet ligger i en markant utmarkskontext där tillfällig bebyggelse och odling kan ha förekommit under lång tid, men där framför allt bete och skogsanknuten verksamhet dominerat.

